

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אגד לולב

(ל"ו ב') **משנה:** (1) אין אוגדין את הלולב אלא במינו. דברי רבי יהודה. (2) רבי מאיר אומר: אפילו במשיחה (חוט של פשתן). אמר רבי מאיר: מעשה באנשי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (חוטי זהב). אמרו לו: במינו היו אוגדין אותו מלמטה.

אמר רבא: אפילו בסיב (הגדל סביב הדקל ונכרך סביבו), אפילו בעיקרא דדיקלא (נצרים קלופים מעץ הדקל). (וכדמבאר) דסיב ועיקרא דדיקלא, מינא דלולבא הוא.

ואמר רבא: מאי טעמא דרבי יהודה? קסבר לולב צריך אגד, ואי מייתי מינא אחרינא הוה חמשה מיני¹.

(ל"ז א') אמר להו רבה להנהו מגדלי הושענא (אוגדי הלולבים) דבי ריש גלותא: כי גדליתו הושענא דבי ריש גלותא, שיירי ביה בית יד (מתחת לאגד, שלא יקחנו במקום אוגדו), כי היכי דלא תיהוי חציצה (דקסבר אין האגד מן המצוה, כרבנן דאמרי אין צריך אגד).

רבא אמר: כל לנאותו אינו חוצץ.

ואמר רבה: לא לינקיט איניש הושענא בסודרא², דבעינא לקיחה תמה, וליכא.

ורבא אמר: לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה.

(ל"ז ב') ואמר רבה לא לדוץ איניש לולבא בהושענא (לאחר שאגד הערבה וההדס יחד, לא יתחוב הלולב מלמעלה בתוך האגד) דדלמא נתרי טרפי והוי חציצה³.

ורבא אמר: מין במינו אינו חוצץ.

ואמר רבה: לא ליגוז איניש לולבא בהושענא⁴, דמשתירי הוצא⁵, והוי חציצה.

ורבא אמר: מין במינו אינו חוצץ.

ואמר רבה: לולב בימין ואתרוג בשמאל. מ"ט? הני תלתא מצוות, והאי חדא מצוה.

גרסינן לעיל **בפרקין**:

(ל"ג א') **תניא:** לולב, בין אגוד בין שאינו אגוד כשר. רבי יהודה אומר: אגוד כשר, שאינו אגוד פסול.

מאי טעמא דרבי יהודה? יליף לקיחה לקיחה מאגודת אזוב. כתיב הכא "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן" וכתוב

¹ טעמא דרבי יהודה לאו משום הדר הוא, דהא אוקימנא דלא בעי הדר, אלא משום דבעי מינו. ומאי טעמא בעי מינו, כיון דאמר לולב צריך אגד הוה ליה אף האגד מן המצוה. ואי מייתי מינא אחרינא כו', ועובר משום בל תוסיף. רש"י.

² כשנטלו לצאת בו לא יכרוך סודר שבין כתפיו על ידו ויאחוז בו הלולב. רש"י.

³ הלולב משיר עלי הדס והערבה, ומשתירין באגד, וחוצצין בין מין למין, ואינם אגודים יחד להיות לקיחה אחת. רש"י.

⁴ אם הוא ארוך יותר מדאי מן הערבה, ובא לקצצו מתחת, לא יקצצו בעודו באגודה, אלא יוציאנו ויגוז מתחת, ויחזור ויאגוד. רש"י.

⁵ של לולב תלושין מן השדרה בתוך האגד, לפי שעלי הלולב ארוכים ומחוברים מתחת השדרה, ונמשכין ועולין כנגד גובהו של לולב, וכשקוצצן מתחת נמצאו חתוכין מן השדרה ונשארין באגודה. רש"י.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

התם "ולקחתם אגדת אֶזֶב", מה להלן אגודה, אף כאן אגודה.

ורבנן: לית להו לקיחה לקיחה.

מאן תנא להא, **דתנו רבנן**: לולב מצוה לאוגדו, ואם לא אגדו, כשר. מני? אי רבי יהודה, כי לא אגדו אמאי כשר?
אי רבנן, מאי מצוה קא עביד?!

לעולם רבנן, ומצוה משום "זֶה אֵלֵי וְאֶנְהוּ".

(ל"ג ב') **תנו רבנן**: הותר אגדו ביום טוב, אוגדו כאגודה של ירק.

ואמאי? ליענביה מיענב!

הא מני רבי יהודה היא, דאמר: עניבה קשירה מעלייתא היא.

אי רבי יהודה, אגד מעלייתא בעי!

האי תנא סבר לה כוותיה בחדא, ופליג עליה בחדא.

שיטות הראשונים

מין האגד: הלכה כרבנן, דלולב אין צריך אגד, ומכל מקום מצוה לאגדו, משום "זֶה אֵלֵי וְאֶנְהוּ". פסקו רי"ף, רא"ש, ורמב"ם, כרבי מאיר, שאוגדים את הלולב אפילו במשיחה. וכן פסק השו"ע.⁶

צורת האגד: המרדכי כתב בשם היראים, שצריך שיאגדנו שני קשרים זה על זה.⁷ וראבי"ה כתב, אנו נהגינן לקשור פעם אחת, ושוב מתעגל וכורכו סביב, ומתוך כך מהודק יפה כאילו קשרו בשני ראשי האגד שתי פעמים.⁸ והשו"ע פסק כיראים.⁹

חציצה של מין במינו: פסקו רי"ף, רא"ש, ורמב"ם כרבא, וכתב הרמב"ם, "אגד את הלולב עם ההדס והערבה, והבדיל בין הלולב ובין ההדס במטלית וכיוצא בה - הרי זה חוצץ. הבדיל ביניהן בעלי הדס - אינו חוצץ, שמיין במינו אינו חוצץ". וכן פסק השו"ע.¹⁰

⁶ או"ח תרנא, א. מקורות: רמב"ם (הל' לולב ז, ו). רא"ש (סי' יב; וסי' כד).

⁷ דתניא (ל"ג ב') הותר אגדו ביום טוב אוגדו כאגודה של ירק וכו', הא בחול יש לאגדו אגד הנאסר בשבת ויום טוב, ואין אסור אלא שני קשרים זה על זה.

⁸ וכתב בדרכי משה, כתב מהר"י ווייל בדרשותיו (סי' קצ) ויקשור ההדס גבוה יותר מהערבה ויש לו טעם בספרי קבלה.

⁹ או"ח תרנא, א. והרמ"א כתב, יש מי שכתבו לעשות הקשר בדרך אחר, שכורכין סביבות ג' מינים אלו ותוחבין ראש הכרך תוך העגול הכרוך, וכן נוהגין. וכתב המשנ"ב (ס"ק יא) איום טוב קאי, דהשו"ע הביא ההיתר של עניבה, והרמ"א בשם הטור מביא ההיתר דכריכה. אך מה דסיים הרמ"א וכן נוהגין ופירש המג"א אף בחול, צ"ע, דאף דבמרדכי נזכר ההיתר דכריכה אף בחול, אבל לא באופן זה, אלא שמתחלה קושר פעם אחת, ואח"כ כורך וכו' ומתוך כך הוא כאלו קושר ב' קשרים זה על גב זה. אבל בלא קשירה לא עדיף מעניבה! **אח"כ מצאתי שגם הגר"א מתמה על זה**. ועל כן נראה לפי מה שמבואר לקמיה, דהמנהג לעשות ג' קשרים, הקשר התחתון מה שמאגד הג' מינים ביחד יעשה בקשירה מקודם. עוד כתב המשנ"ב (ס"ק יד) בשם האחרונים, דצריך לעשות בענין שיכול לכססם היטב בעלין, ועל כן צריך להיות טפח למעלה פתוח ולא מקושר. מקורות: מרדכי (סי' תשמח). יראים (סי' תכב). ראבי"ה (סי' תרסו).

¹⁰ או"ח תרנא, א. מקורות: רמב"ם (הל' לולב ז, יב). רי"ף (יח א בדפיו). רא"ש (סי' כד).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

לולב בימין ואתרוג בשמאל: כתב המאירי, ואם החליף ונטל לולב בשמאל ואתרוג בימין, יש אומרים שפסול.⁴¹ ומכל מקום עיקר הדברים שבדיעבד יצא.⁴² ונטילתן ביד אחת נראה ג"כ שלכתחילה אסור, אפילו נטל את כולן בימין.⁴³ הא בדיעבד, נראה שיצא דלא אתי להחליף של ימין לשמאל. ומכל מקום יש פוסלין.⁴⁴ וכן כתבו חכמי לוניל. וכן כתב הכל בו בשם ה"ר שלמיה. והשו"ע סתם.⁴⁵

איטר יד ימין: דעת בעל העיטור, שאיטר נוטל לולב בימין כל אדם, דבתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן, ולא בתר ימין ושמאל דידיה.⁴⁶ והרא"ש ורבינו ירוחם כתבו דיטול הלולב בשמאל כל אדם, שהוא ימין דידיה. והשו"ע פסק כעיטור. והרמ"א פסק כרא"ש.⁴⁷

אדם גידם: כתב הרוקח, גידם שאין לו אלא יד אחת, נוטל לולב והאתרוג בזרועו.⁴⁸ וכן פסק השו"ע.⁴⁹

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות לולב, סימן תרנא)

א. מְצוֹת ד' מִיָּנִים שְׁיִטֵּל כָּל אֶחָד לְוֹלֵב אֶחָד וּב' עֲרֵבוֹת וּג' הַדְּסִים וּבְמִקוֹם הַדְּחַק דְּלִיכָא הַדָּס כָּשֶׁר, סָגִי לִיה בְּחַד דְּלֵא קָטוּם (בית יוסף סי' תרמ"ו בשם א"ח); וּמְצוֹה לְאֶגְדָּם בְּקֶשֶׁר גָּמוּר, דְּהֵינּוּ ב' קֶשְׁרִים זֶה עַל זֶה, מְשׁוּם נוֹי; וְיָכוֹל לְאֶגְדָּם בְּמִין אַחֵר, וְאִם נִשְׂרוּ מֵהַעֲלִין בְּתוֹךְ הָאֶגְדָּה בְּעֵנִין שְׂמִפְסִיק, אֵין לְחוּשׁ דְּמִין בְּמִינוּ אֵינוּ חוֹצֵץ; אֲבָל שְׂלֵא בְּמִינוּ, חוֹצֵץ; עַל כֵּן יִזְהַר לִקַּח הַחוּשׁ שְׂרָגִיל לְהִיּוֹת סָבִיב הַהַדָּס (מהרי"ל); וְאִם לֹא אֶגְדּוּ מִבְּעוֹד יוֹם, אוּ שֶׁהִתֵּר אֶגְדּוּ, אֵי אֶפְשָׁר לְאֶגְדּוּ בְּיוֹם טוֹב

⁴¹ וכמו שאמרו למטה (להלן, מ"ב א') כששאלו והא מדאגביה נפק ביה, תירץ בו בשהפכו. והם מפרשים בו אף בהפכה שמימין לשמאל. מאירי.

⁴² ולא אמרו בשהפכו לא יצא, אלא בשהפכו ראשו למטה וסופו למעלה, וכל המצות אין אדם יוצא בהם אלא דרך גדילתם, דכתיב 'עצי שטים עומדים'. מאירי.

⁴³ ומה שאמרו למעלה באתרוג שבגדול כדי שיאחז שתיים בידו אחת, ופירשו הטעם כדי שיהא האתרוג והושענא ניטלין ביד אחת, פירושו כשמניחן לבית; אבל לנטילת מצוה, לכתחלה לא. מאירי.

⁴⁴ ומפני שאין לחבר האתרוג עם השאר, 'כפות תמר' כתוב, ולא 'וכפות', אלמא צריך שיהא האי לחודיה והאי לחודיה. מאירי.

⁴⁵ או"ח תרנא, ב. וכתב המש"ב (ס"ק טו) ואם נטל שניהם בידו אחת כתב באורחות חיים דלא יצא. ודעת הט"ז דיצא (כן משמע מהט"ז, ולפי זה אם היה באגודה אחת אפילו בדיעבד לא יצא גם להט"ז. ולדינא גם בזה צריך עיון, דהא קיימא לן דלולב אין צריך אגד והא לחודה קאי והא לחודה קאי. שעה"צ ס"ק טז) כיון שלא היה האתרוג עמהם באגודה אחת. ועיין במטה יהודא שחולק עליו, ודעתו כהאורחות חיים. ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה, וצריך לחזור ולטלו בלא ברכה. מקורות: מאירי (ל"ז ב', ד"ה כשבא). כל בו (סי' עב).

⁴⁶ ואינו דומה לתפילין, דתנו רבנן איטר מנח תפילין בימינו, שהוא שמאלו (ראה מנחות ל"ז א'), דתפילין דאורייתא דוקא בימין, אבל לולב (שנטילתו דוקא בימין) דרבנן הוא, ומשום חשיבותא, איטר הוא ככל אדם, ומניח בימינו שהיא לכל אדם. ואי עביד איפכא, לית לן בה, דלא גרע מתפילין. ב"י.

⁴⁷ או"ח תרנא, ג. מקורות: רבינו ירוחם (נתיב ת, ח"ד). רא"ש (סי' כה). העיטור (הו"ד בב"י).

⁴⁸ כמו גבי אין לו בהן ב' נגמר הדין (מ"ה ב') נותן על מקומו ויוצא. ויותר טוב ממה שיקח הלולב ואחר כך אתרוג. וכתב המג"א (ס"ק י) דצ"ע, דהא קי"ל כת"ק דאם אין לו בהן יד, אין לו טהרה עולמית, וכן פסק הרמב"ם (הל' מחוסרי כפרה ה,א). ותירצו המג"א והגר"א (ס"ק יג) על פי המבואר ביבמות (ק"ה א') גבי גידמת מהו שתחלוץ בשיניה וכו', מי כתיב וחלצה ביד? והוא הדין לענין לולב, מי כתיב ולקחתם ביד?!

⁴⁹ או"ח תרנא, ד. מקורות: הרוקח (הל' סוכות סי' רכ).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

- בְּקֶשֶׁר גָּמוּר, אֶלָּא אוֹגְדוּ בְּעֵינֵיכֶה. **הגה:** יש מי שכתבו לעשות הקשר בדרך אחר, שפוכין סביבות ג' מינים אלו ותוחבין ראש הכרך תוך העגול הפרוך (טור), וכן נוהגין. ויש לקשר ההדס גבוה יותר מן הערבה (מהרי"ו), וישפיל ההדס והערבה בתוך אגוד הלולב, כדי שיטל כל ג' מינים בידו בשעת ברכה (מהרי"ל). ויש שכתבו לעשות בלולב ג' קשרים, וכן נוהגין (מרדכי פרק לולב הגזול).
- ב. יטל האגדה בידו הימנית, ראשיהם למעלה ועקריהם למטה, והאתרוג בשמאלית.
- ג. אטר נוטל לולב בימין כל אדם, ואתרוג בשמאל כל אדם; דבותר ימין ושמאל דעלמא אזלינן, ולא בתר ימין ושמאל דידיה. **הגה:** ויש אומרים דאזלינן בתר ימין דידיה, ויש לטל הלולב בימין דידיה והאתרוג בשמאל דידיה (הרא"ש ורובנו ירוחם ומהרי"ו), וכן נהגו, וכן עקר; ואם הפך, יצא (מהרי"ל ומנהגים). ושו"ט בב' ידו נוטל הלולב בימין, ואתרוג בשמאל, ככל אדם (כל בו).
- ד. אדם שאין לו יד, נוטל לולב בזרוע; וכן האתרוג.
- ה. יברך על נטילת לולב, ושהחנינו, קדם שיטל האתרוג, כדי שיברך עובר לעשייתו; או יהפך האתרוג עד שיברך. **הגה:** ויברך מעמד (מהרי"ל וכל בו). ולא יברך רק פעם אחת ביום, אף על פי שנוטלו כמה פעמים (מהרי"ו).
- ז. אם עשה בית יד ונתן בו הלולב ונטלו, שפיר דמי, דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, ובלבד שיהא דרך כבוד; אבל אם אינו דרך כבוד, כגון שנתן הלולב בכלי, ונטלו, לא יצא; ואם כרך עליו סודר, ונטלו או שכרך על ידו, ונטלו, יש אומרים דלא יצא. **הגה:** ונהגו להחמיר להסיר התפלין (מהרי"ל) וטבעות מידם, אבל מדינא אין לחוש הואיל ואין כל היד מקסה בהן (אגדה פ' מקום שנהגו).

הרחת אתרוג והדס

(ל"ז ב') ואמר רבה: הדס של מצוה אסור להריח בו. אתרוג של מצוה מותר להריח בו.

מאי טעמא? הדס דלריחא קאי, כי אקצייה מריחא (שהוא דרך הנאתו) אקצייה. אתרוג דלאכילה קאי, כי אקצייה מאכילה אקצייה.

ואמר רבה: הדס במחובר, מותר להריח בו (בשבת, כל ימות השנה). אתרוג במחובר, אסור להריח בו.

מ"ט? הדס דלהריח קאי, אי שרית ליה לא אתי למגזייה. אתרוג דלאכילה קאי, אי שרית ליה אתי למגזייה.

שיטות הראשונים

הדס של מצוה אסור להריח בו: רש"י ור"ן פירשו, דגמרינן מסוכה, דילפינן בפרק קמא (ט' א') דחל שם שמים על עצי סוכה ליאסר בהנאה כל שבעה, הואיל והוקצו למצוה. ודעת הרשב"א דלא דמי לעצי סוכה.²⁰

הדס שנתלה בסוכה לנוי: כתב הר"ן, ומסתברא דהוא הדין להדס שנותנין בסוכה (שאסור להריחו), דמריחא אקצייה. אבל יש חולקין ואומרים שלא אמרו כן אלא בהדס שבלולב.²¹ וכן כתב הריטב"א בשם רבו, ושכן עיקר. והרמ"א סתם להתיר

²⁰ זה לשונו: והדס של לולב שאמרת אם מותר במוצאי שבת להבדלה בשהתנה אם לאו, **מסתברא שהתנאי מועיל**. דמאי שנא מאתרוג, דאמרינן הפריש שבעה אתרוגין לשבעת הימים, כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה לאלתר לרב, או למחר לרב אסי? **ולא דמי לעצי סוכה, דהתם "חג הסוכות שבעת ימים לה" כתוב הר"ן**, ומסתברא דהוא הדין להדס שנותנין בסוכה (שאסור להריחו), דמריחא אקצייה. אבל אינו בודל מהם כל בין השמשות וכו'. מקורות: רשב"א (שו"ת ח"א, ס' קסט). ר"ן (יח א ברי"ף, ד"ה הדס).

²¹ שכיון שהוא צריך למצותו ואי אפשר (לצאת) אלא בו, לריחיה שהוא עומד אקצייה. אבל הדס של סוכה, כיון דאפשר ליה בעצים

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

וכתב שיש אוסרים.²²

ברכה על ריח של אתרוג של מצוה: כתב המרדכי, אתרוג של מצוה מותר להריח בו. כתב ראב"ה דהמריח בו חייב לברך 'אשר נתן ריח טוב בפירות'. ואין נראה לרבינו שמחה, דהא לאו לריחא עבידא. ורבינו פרץ כתב כדברי ראב"ה, וכתב שטוב למנוע שלא להריח בו בשעת נטילה.²³ וכן פסק השו"ע.²⁴

הרחת הדס ואתרוג מחובר בשבת: גירסת רש"י, רי"ף, רמב"ם, ורא"ש, הדס במחובר, מותר להריח בו. אתרוג במחובר, אסור להריח בו.²⁵ ורבינו חננאל והגאונים גרסו להיפך, הדס במחובר, אסור להריח בו. אתרוג במחובר, מותר להריח בו.²⁶ והשו"ע פסק כרמב"ם וסיעתו.²⁷

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות לולב, סימן תרנג)

א. הדס של מצוה אסור להריח בו, אבל אתרוג של מצוה מותר להריח בו מן הדין, אלא שלפי שנהלקו אם מברכים עליו אם לא יש למנוע מלהריח בו.

ב. עבד להושענא ולא אגבהה למיפק בה, שריא בהנאה.
(או"ח, הלכות שבת, סימן שלו)

ג. הדס מחבר, מותר להריח בו; אבל אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה, אסור להריח בו במחבר שמה יקץ אותו לאכלו.

(או"ח, הלכות לולב, סימן תרלח)

ד. אם סכך בהדס או תלה בסכה אתרוג לנוי, מותר להריח בו, דלא הקצה מריח, רק שלא יגע בו, דאסור בטלטול; ויש אוסרים בהדס (ר"ן סוף פרק לולב הגזול) כדלקמן סימן תרנג"ג.

בעלמא, מעשה עץ בלבד משמש, ומהבערה בלחוד אקצייה שלא יפחות מסוכה, אבל מריחא לא אקצייה.

²² או"ח תרלח, ב. וכתב המשנ"ב (ס"ק כו), ועיין בט"ז שפסק להתיר כדעה הראשונה. וכן העתיק בדרך החיים. מקורות: ר"ן (יח א ברי"ף, ד"ה כי מקצי). ריטב"א (ד"ה הדס של מצוה).

²³ דרוב פעמים אינו זכור מברכה זו, ואסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. הגהות סמ"ק.

²⁴ או"ח תרנג"א. אבל לא מטעמו של רבינו פרץ, אלא לפי שנחלקו הראשונים אם מברכים עליו. מקורות: מרדכי (סי' תשנא). ראב"ה (ח"ב הל' לולב, סי' תרפא). רבינו פרץ (הגהות סמ"ק סי' קצג, אות יא).

²⁵ ופירש רש"י, הדס, אף על גב דשרית ליה להריח, לא אתי למיתלש, דהא במחובר נמי מריח ליה שפיר, ואינו טרוד בקציצתו שישכח ויתלשנו. אבל אתרוג דלאכילה קאי, כי מורח ליה מינשי ותליש ואכיל ליה. ואף אם אוכלו במחובר, אין לך תולש גדול מזה.

²⁶ הדס, כיון דלריחא קאי, ליכא הכירא ואתי למקצייה. אתרוג דלאכילה קאי, לא אתי למקצייה. ר"ן.

²⁷ או"ח שלו, וכתב המשנ"ב (ס"ק מח) שיש מחמירין בזה (בגלל גירסת ר"ח והגאונים המחמירים לאסור הדס המחובר), ושכתב באליה רבא דהעיקר כפסק השו"ע. עוד כתב המשנ"ב, דמותר לטלטלו, כמו קנים הרכים כירק, שמותר להשתמש בהם אע"פ שמחוברים לקרקע (או"ח שלו, א). מקורות: רבינו חננאל (סוכה ל"ז ב'). גאונים (הו"ד בראשונים). רי"ף (יח א בדפיו). רא"ש (סי' כה). רמב"ם (הל' לולב ז, כו). רשב"א (עירובין מ' א, ד"ה גירסת). ריטב"א (עירובין מ' א, ד"ה ואיכא למידק). ר"ן (ביצה, יד א ברי"ף, ד"ה דגזו).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

נענוע הלולב

(ל"ז ב') **משנה:** והיכן היו מנענעין? (1) בהודו לה' תחילה וסוף (שבתחילת הפרק, ובסופו, בסוף ההלל), ובאנא ה' הושיעה נא. דברי בית הלל. (2) בית שמאי אומרים: אף באנא ה' הצליחה נא.

(המשך משנה:) אמר רבי עקיבא: צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע, שכל העם היו מנענעין את לולביהן, והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא.

נענוע מאן דכר שמיה? התם קאי (ריש פרקין, כ"ט ב'): כל לולב שיש בו שלושה טפחים כדי לנענע בו, כשר. וקאמר היכן מנענעין.

תנן התם (מנחות ס"א א'): שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה? מניח שתי הלחם על גבי שני הכבשין ומניח ידו תחתיהן, ומניף, ומוליך ומביא, מעלה ומוריד.

במערבא מתנו הכי: אמר רבי חמא בר עוקבא אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מוליך ומביא, כדי לעצור רוחות רעות. מעלה ומוריד, כדי לעצור טללים רעים.

(ל"ח א') אמר רבי יוסי בר אבין, ואיתימא רבי יוסי בר זבילא: זאת אומרת שיירי מצוה מעכבין את הפורענות. שהרי תנופה שיירי מצוה היא (ואינה מעכבת), ועוצרת רוחות וטללים רעים.

ואמר רבא: וכן בלולב (מוליך ומביא מעלה ומוריד).

רב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייתי ליה, אמר: דין גירא בעיניה דסטנא.

ולאו מלתא היא (אין נכון לומר כן), משום דאתי לאיגרויי ביה.²⁸

שיטות הראשונים

נענוע בשעת ברכה והלל: במשנה מבואר שמנענע בשעת ההלל. כתבו **תוספות** דמשמע שמנענע בתחילת הנטילה, בשעת הברכה. וכתבו **ראשונים** בשם **ראב"ה**, שהוא עיקר הנענוע. ונענוע דמתניתין בהודו ובאנא ה' הוא נענוע בעלמא.²⁹ וכתב **המרדכי**, שבאלפסי **ובערוך** לא משמע כן. ומיהו גם בשעת הברכה מצוה לנענע. וכן פסק **השו"ע**.³⁰

²⁸ שיתגרה בו שטן שהוא יצר הרע, ושיאנו לתעות מעל קונו וימסור עצמו על הדבר. רש"י.

²⁹ ובדומה לזה, כתב הר"ן, והיכן היו מנענעין, פירוש על הנענועים שבשעת קריאת ההלל שיילינן, דאילו בשעת נטילת לולב פשיטא שיש לו לנענע, שזהו עיקר מצותו, כדאמרינן התם (ברכות ל"א): השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע בו לולב ומנענע בו. ואמרינן נמי בגמרא (מכילתין ל"ח א') דרב אחא בר יעקב מייתי ליה וממטי ליה אמר גירא בעיניה דסטנא, ובודאי בשעת נטילתו היה אומר כן, דאילו בשעת ההלל לא היה מפסיק.

³⁰ או"ח תרנא, ח. מקורות: תוספות (ל"ז ב', ד"ה בהודו). רא"ש (סי' כו). מרדכי (סי' תשנג). ערוך (ערך נע ב). ר"ן (יח ב ברי"ף, ד"ה מתני' והיכן).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

נענועים בעת אמירת 'הודו' שבתחילה: כתב הרא"ש, ועכשיו שנהגו שש"ץ אומר 'יאמר נא ישראל', והצבור עונים 'הודו', וכן ב'יאמרו נא בית אהרן', וכן ב'יאמרו נא יראי ה' , הצבור מנענעין על כל הודו והודו שיאמרו.³⁴ ודעת הר"ן, שאין מנענעין בהודו לה' שבתחילה אלא רק פעם אחת.³² וכן פסק השו"ע. והרמ"א פסק כרא"ש.³³

לכמה רוחות מוליך ומביא: כתב ריטב"א, דיו לנענע לשתי רוחות. ולא כמי שנהג להוליך ולהביא לארבע רוחות.³⁴ וכתב שכן נוהג מורו, ושכן היו רבותיו נוהגין. וכן כתבו בעל העיטור והרמב"ם. ואילו הרא"ש כתב, והעולם לא נהגו כן אלא מוליכין לד' רוחות ומנהג כשר הוא.³⁵ וכן פסק השו"ע.³⁶

האם צריך לכסס חוץ מהולכה והבאה: דעת רב האי גאון והעיטור, שההולכה וההבאה היא הנענוע, ואין צריך נענוע שדרה ועלין. וכתב הר"ן שאינו נכון, אלא צריך לטרוף הלולב ולכססו. וכן דעת הרמב"ם. וכן פסק הרמ"א.³⁷

כיוון הנענועים: כתב מהרי"ל, בלולב נראה לי להקיף דרך ימין כשמנענעו למזרח דרום מערב צפון. וכן פסק השו"ע.³⁸

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות לולב, סימן תרנא)

ת. ינענע בַּשְּׁעָה שְׁמִבְרַךְ. וְכֵן ינענע בְּהוֹדוֹ לַה', פֶּעַם אַחַת (וּמְנַעֲנְעִים בְּכָל הוֹדוֹ שְׁיֵאמְרוּ) (טור וְהָרָא"ש); וּבְהוֹדוֹ לַה' שְׁבִסוּף,

³⁴ וכתב בהגהות אשרי, מאור זרוע, וש"ץ מנענע ב'יאמר נא' ולא ב'יאמרו'. אי נמי אגב ציבור שעונין על כל פעם ופעם ומנענעין, מנענע כמו כן שליח צבור. וכן פסק הרמ"א.

³² שכיון שמה שעונין הצבור 'הודו', אינו אלא כדי לצאת מ'יאמר נא' ו'יאמרו נא', כשם ש'יאמר נא' ו'יאמרו נא' אין צריך נענוע, כך עניית הודו אינה צריכה נענוע. אבל בהודו לה' שבסוף, שכופלים אותו ש"ץ והצבור, מנענעין בו על כל פעם ופעם. וכן באנא ה' הושיעה נא וכן נהגו. ר"ן.

³³ או"ח תרנא, ח. מקורות: רא"ש (ס' לו). ר"ן (יח ב ברי"ף, ד"ה בהודו).

³⁴ כי אין זה אלא במחשבה, והמושל בשתי רוחות העולם, הוא המושל בארבע. ריטב"א.

³⁵ הקצרה ימיננו מלהודות שד' רוחות העולם שלו! נמצא שצריך ג' הולכות וג' הובאות לכל צד וצד (ארבעה צדדים ומעלה ומטה), שהם שלושים וששה בין הכל. רא"ש.

³⁶ או"ח תרנא, ט. מקורות: העיטור (הו"ד ברא"ש). רא"ש (ס' לו). ריטב"א (ל"ז ב', ד"ה תנן).

³⁷ או"ח תרנא, ט. דברי הרמ"א קצת צ"ב, שבתחילה הביא דברי הר"ן, ולאחר מכן בהגהה, הביא דברי העיטור. וכתב המשנ"ב (ס"ק מד), והא דכתב היא עצמה הנענוע, אין ר"ל שאין צריך נענוע כלל, דהא כתב לעיל בהג"ה מכסס העלין בכל נענוע, אלא רצה לומר שלא יעשה הנענועים בעת שיגמור ההולכה וההבאה, אלא יעשה בעת ההולכה וההובאה גופא ובכססו, כמו שכתב מקודם. מקורות: רב האי גאון והעיטור (הו"ד בטור). ר"ן (יח ב ברי"ף, ד"ה אמר רבא). רמב"ם (הל' לולב ז, ט-י).

³⁸ או"ח תרנא, י. כתב המשנ"ב (ס"ק מז), ועתה אסדר בקצרה סדר הנענועים כפי מה שנהגו במדינותינו: סדר הנענועים לרוחות יחזיר פניו למזרח, ושדרו של לולב לצד פניו ויעשה ג' הולכות למזרח וג' הבאות, והיינו שמוליך ידו עם הלולב מכנגדו והלאה ג' פעמים. ונכון שגם יכסס בעלין בשעת הולכה והבאה. ובשעת הבאה יקריבו הרבה אל גופו נגד החזה, ואח"כ יטה ראש הלולב לדרום, ויעשה ג"כ ג"פ הולכה והבאה הכל כמו במזרח, אבל אין צריך להפוך פניו להצד שמנענע, רק יטה ראש הלולב לצד שמנענע. וכן לצד מערב יטה ראש הלולב על כתפו ומוליך ומביא ג"פ. ואח"כ לצד צפון מוליך ומביא ג"פ, ואח"כ למעלה ואח"כ למטה, הכל מוליך ומביא ג"פ כמו במזרח. וכף החיים (אות קג) כתב, ובעיר קדשנו ירושלים ת"ו נהגו להקיף דרום צפון מזרח מעלה מטה מערב, כמו שכתב הרב הקדוש האר"י ז"ל, ומינה לא תזוז כי תורת אמת היתה בפיהו. מקורות: מהרי"ל (שו"ת סי' מ).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

- שְׁכּוֹפְלִים אוֹתוֹ שְׁלִיחַ צְבוּר וְהַצְבוּר, מְנַעֲנֵעִין שְׁנֵי פְעָמִים; וְכֵן בְּאֶנְא ה' הוֹשִׁיעָה נָא מְנַעֲנֵעַ שְׁנֵי פְעָמִים, לְפִי שְׁכּוֹפְלִים אוֹתוֹ. **הגה:** וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהַשְּׁלִיחַ צְבוּר מְנַעֲנֵעַ גַּם כֵּן כְּשֵׁיאָמַר: יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כּו', אֲבָל לֹא בִיאָמְרוּ נָא, וְכֵן נִהְיָו (הַגְּהוֹת אֲשֶׁר"י פ' לולב הגזול ומהר"ל ומנהגים).
- ט. הַנֶּעֱנָעֵה הוּא שְׁמוּלֵיךְ יָדוֹ מְכַנְגְדוֹ וְהִלָּאָה וַיִּנְעֲנַע שָׁם ג' פְּעָמִים בְּהוֹלְכָהּ וְג' פְּעָמִים בְּהוֹבְאָהּ, (טוֹרֵף הַלּוּבַב וּמְכַסֵּס הָעֵלִין בְּכָל נִעְנוּעַ) (ר"ן פ' לולב הגזול), וְאַחַר כֵּךְ מְטָה יָדוֹ לְצַד אַחַר וְעוֹשֶׂה כֵן; וְכֵן לְכָל צַד מֵאַרְבַּע צְדָדִין וּמַעֲלָה וּמְטָה; **הגה:** וְהוֹלְכָהּ וְהוֹבְאָהּ הִיא עֲצָמָה הַנֶּעֱנָעֵה, כִּי מוֹלֵךְ וּמְבִיא ג' פְּעָמִים לְכָל רוּחַ (טוֹר בְּשֵׁם גְּאוֹן), וּמְטִין רֹאשׁ הַלּוּבַב לְכָל צַד שֶׁמְנַעֲנֵעַ נִגְדוֹ, וְכִשְׁמַנְעֵנֵעַ לְמְטָה הוֹפְכּוֹ לְמְטָה וּמְקַרֵּי דֶרֶךְ גְּדִילְתּוֹ (בֵּית יוֹסֵף), הוֹאִיל וּמְחַזֵּיק אוֹתוֹ בְּיָדוֹ דֶּרֶךְ גְּדִילְתּוֹ (בֵּית יוֹסֵף); וְיֵשׁ מְדַקְדְּקִין שְׁלֹא לְהַפֵּךְ הַלּוּבַב כְּשֶׁמְנַעֲנֵעִין לְמְטָה (מַהְרִ"ל וּבֵית יוֹסֵף בְּשֵׁם אֲבִיו, וְכֵן שְׁמַע מִמַּהְרִ"ר שֶׁכָּנָא שְׂרָאָה בֶן מִמַּהְרִ"ר יַעֲקֹב פּוֹלֵק, וְכ"כ בְּכַתְבֵי הָאֲר"י); וְהַמְנַהֵג כְּסָבְרָא רַאשׁוֹנָה, וְכֵן נ"ל עָקֵר.
- י. יִקְרִי דֶּרֶךְ יָמִין בְּנִעְנוּעוֹ: מְזָרְחַת, דְּרוֹם, מְעַרְב, צְפוֹן.